

VIỆN HÀN LÂM KHOA HỌC XÃ HỘI VIỆT NAM
HỌC VIỆN KHOA HỌC XÃ HỘI

HỒ LY GIANG

DÒNG HỌ NGƯỜI HMÔNG TRẮNG
TỈNH SƠN LA

LUẬN ÁN TIẾN SĨ NHÂN HỌC

Chuyên ngành: Nhân học văn hóa

Mã số: 62 31 65 01

Người hướng dẫn khoa học:

- 1. PGS.TS. Phạm Quang Hoan**
- 2. PGS.TS. Nguyễn Văn Minh**

HÀ NỘI 2013

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu, kết quả trong luận án là trung thực và chưa từng được ai công bố trong bất kỳ công trình nào khác.

Nghiên cứu sinh

Hồ Ly Giang

LỜI CẢM ƠN

Để hoàn thành luận án Tiến sĩ với đề tài “ Dòng họ người Hmông Trắng tỉnh Sơn La”, tôi xin chân thành cảm ơn:

Khoa Dân tộc học thuộc Học viện Khoa học xã hội Việt Nam đã giúp đỡ tôi hoàn thành chương trình học tập, nghiên cứu và bảo vệ luận án.

Lãnh đạo và người dân địa phương xã Phông Lái, huyện Thuận Châu, tỉnh Sơn La đã nhiệt tình cộng tác trong suốt quá trình điền dã, khảo sát tại địa bàn nghiên cứu.

Gia đình, bạn bè và đồng nghiệp đã khích lệ, động viên, tạo điều kiện tốt nhất cho tôi khi thực hiện luận án.

Đặc biệt, tôi xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới PGS.TS. Phạm Quang Hoan và PGS.TS.Nguyễn Văn Minh, những người thầy đã trực tiếp hướng dẫn và đã cho tôi những góp ý vô cùng quý báu.

Xin chân thành cảm ơn

MỤC LỤC

Trang bìa phụ	
Lời cam đoan	
Lời cảm ơn	
Mục lục	
MỞ ĐẦU	1
1. Tính cấp thiết của đề tài.....	1
2. Mục tiêu nghiên cứu	3
3. Đối tượng, phạm vi và địa bàn nghiên cứu.....	3
4. Đóng góp của luận án.....	3
5. Nguồn tư liệu của luận án.....	4
6. Bố cục của luận án.....	4
CHƯƠNG 1. TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU, CƠ SỞ LÝ THUYẾT, PHƯƠNG PHÁP VÀ ĐỊA BÀN NGHIÊN CỨU	5
1.1. Tổng quan tình hình nghiên cứu	5
1.1.1. Nghiên cứu của các tác giả ngoài nước.....	5
1.1.2. Nghiên cứu của các tác giả trong nước.....	10
1.2. Cơ sở lý thuyết và phương pháp nghiên cứu	13
1.2.1. Một số khái niệm cơ bản.....	13
1.2.2. Cơ sở lý thuyết.....	14
1.2.3. Phương pháp nghiên cứu.....	16
1.3. Khái quát về địa bàn nghiên cứu	17
1.3.1. Vài nét về người Hmông ở Việt Nam.....	17
1.3.1.1. Lịch sử di cư, địa vực cư trú.....	17
1.3.1.2. Tộc danh và một số đặc điểm về văn hoá, dân số.....	20
1.3.1.3. Về đời sống.....	24
1.3.2. Vài nét về người Hmông ở xã Phóng Lái, huyện Thuận Châu, tỉnh Sơn La	25
1.3.2.1. Vị trí địa lý và điều kiện tự nhiên.....	25
1.3.2.2. Đặc điểm xã hội	26
1.3.2.3. Đặc điểm kinh tế.....	27
1.3.2.4. Đặc điểm văn hoá tinh thần	30
Tiểu kết chương 1	40
<u>CHƯƠNG 2. CÁC ĐẶC TRƯNG VÀ QUAN HỆ DÒNG HỌ CỦA NGƯỜI HMÔNG</u>	42
<u>2.1. Nguồn gốc về dòng họ của người Hmông</u>	42
2.1.1. Quan niệm về dòng họ.....	42
2.1.2. Dấu hiệu để nhận biết dòng họ	43
2.1.2.1. Kiên cữ và truyền thuyết về dòng họ.....	44
2.1.2.2. Tập tục trong tang ma	46
2.1.2.3. Tập tục trong các lễ cúng ma của gia đình	48
2.1.3. Truyền thuyết về việc hình thành các dòng họ.....	49
2.2. Tổ chức dòng họ người Hmông Trắng ở xã Phóng Lái, Thuận Châu, Sơn La	52
2.2.1. Người đứng đầu dòng họ.....	52
2.2.2. Những người có uy tín khác trong dòng họ	54

2.2.3. Quan hệ của người đứng đầu và những người có uy tín trong dòng họ	58
2.3. Các quan hệ dòng họ	61
2.3.1. Quan hệ dòng họ trong cư trú	61
2.3.2. Quan hệ dòng họ trong đời sống kinh tế	63
2.3.3. Quan hệ dòng họ trong đời sống xã hội	71
<u>2.3.4. Quan hệ dòng họ trong đời sống tâm linh</u>	77
2.3.4.1. Lễ cúng chung của các dòng họ người Hmông ở xã Phổng Lái	78
2.3.4.2. Một số nghi lễ, sinh hoạt tôn giáo tín ngưỡng khác của gia đình thành viên trong dòng họ	82
Tiêu kết chương 2	94
CHƯƠNG 3. KẾT QUẢ VÀ BÀN LUẬN	96
<u>3.1. Vai trò của dòng họ trong đời sống của người Hmông Trắng</u>	96
3.1.1. Vai trò của dòng họ trong cố kết cộng đồng và tộc người	96
3.1.2. Vai trò của dòng họ trong phát triển kinh tế	100
3.1.3. Vai trò của dòng họ trong quản lý xã hội	101
3.1.4. Vai trò của dòng họ trong giữ gìn bản sắc văn hoá	103
3.2. Một số vấn đề đang đặt ra	106
3.2.1. Một số quan niệm khác nhau về người Hmông	106
3.2.2. Một số yếu tố tác động đến dòng họ của người Hmông Trắng	106
3.2.2.1. Về đặc điểm di cư và cư trú	106
3.2.2.2. Tác động của chính sách dân tộc và phát triển kinh tế - xã hội của Đảng và Nhà nước ta	108
3.2.2.3. Tác động của sự chuyển đổi tín ngưỡng truyền thống	112
3.2.3. Một số vấn đề thách thức đối với phát triển kinh tế - xã hội, an ninh chính trị ảnh hưởng đến dòng họ của người Hmông hiện nay	114
3.2.3.1. Thách thức về đảm bảo kinh tế, an ninh lương thực	114
3.2.3.2. Thách thức về vấn đề di cư và địa bàn cư trú	115
3.2.3.3. Thách thức về xã hội	115
3.2.3.4. Thách thức về chuyển đổi tín ngưỡng tôn giáo	117
3.2.3.5. Thách thức về vấn đề an ninh chính trị	117
3.2.4. Một số dự báo về tình hình người Hmông ở vùng Tây Bắc và Sơn La liên quan đến dòng họ	118
3.3. Bảo tồn và phát huy các giá trị của dòng họ trong bối cảnh hiện nay	121
3.3.1. Phát huy những yếu tố tích cực của dòng họ trong xây dựng nông thôn mới	121
3.3.1.1. Quản lý xã hội, ổn định dân cư và bảo vệ tài nguyên	121
3.3.1.2. Phát triển kinh tế hộ gia đình	127
3.3.1.3. Giữ gìn bản sắc văn hoá tộc người	130
3.3.2. Khắc phục những mặt hạn chế của dòng họ	133
Tiêu kết chương 3	136
KẾT LUẬN	138
TÀI LIỆU THAM KHẢO	143
PHỤ LỤC A	152
PHỤ LỤC B	164
PHỤ LỤC C	169

MỤC LỤC BẢNG

Bảng 1: Dân số các tỉnh có nhiều người Hmông cư trú	222
Bảng 2: Dân số Hmông tỉnh Sơn La	233
Bảng 3: Tình hình dân số và dòng họ của người Hmông ở xã Phỏng Lái	266
Bảng 4: Đánh giá về vai trò của ông trưởng họ người Hmông	554
Bảng 5: Ai là người quyết định công việc chung của bản	60
Bảng 6: Đánh giá về vai trò của hương ước trong đời sống hiện nay	132

PHỤ LỤC

Phụ lục ảnh	152
Phụ lục gia phả	164
Phụ lục thống kê	167

MỞ ĐẦU

1. Tính cấp thiết của đề tài

Theo kết quả Tổng điều tra dân số và Nhà ở năm 2009, dân tộc Hmông ở nước ta có 1.095.000 người, đứng hàng thứ bảy sau các dân tộc Việt, Tày, Thái, Khơ-me, Mường và Nùng. Người Hmông sinh sống chủ yếu ở những vùng núi có độ cao trung bình từ 800 - 1.700 m trở lên, địa hình hiểm trở, đi lại khó khăn nhiều nơi thuộc vùng cao núi đá. Mặc dù môi trường cư trú không thuận lợi, nhưng tộc người này luôn tạo dựng được cách ứng xử khá phù hợp với sự đa dạng của điều kiện cảnh quan vùng cao.

Dân tộc Hmông ở Việt Nam có các nhóm như: Hmông Hoa (*Hmông Lênh*), Hmông Đen (*Hmông Đu*), Hmông Trắng (*Hmông Đơ*) và Hmông Xanh (*Hmông Súa*). Sự phân biệt giữa các nhóm chủ yếu dựa vào sự khác nhau của trang phục và ngôn ngữ. Về cơ bản, những phong tục tập quán của các nhóm Hmông đều có nhiều nét tương đồng, nhất là trong thiết chế dòng họ và nghi lễ trong chu kỳ đời người. Khác với đa số tộc người thiểu số khác, người Hmông có mối quan hệ cố kết tộc người hết sức bền chặt, kể cả khi họ cư trú tại một địa phương hay cách biệt ở những nước, các châu lục khác nhau. Biểu hiện đặc trưng nhất của mối quan hệ này là sự cố kết dòng họ “xuyên quốc gia”. Dòng họ của người Hmông có vị trí đặc biệt quan trọng, đó là một trong những yếu tố cốt lõi cấu thành xã hội Hmông và là nền tảng cho sự tồn tại của thiết chế xã hội truyền thống, đồng thời chi phối nhiều khía cạnh trong đời sống hàng ngày của cộng đồng. Dòng họ Hmông cũng là môi trường giữ gìn và thể hiện bản sắc tộc người rất đậm nét. Thông qua sự giống nhau về tên họ cùng những quy ước riêng của từng dòng họ, dù ở địa phương nào của Việt Nam cũng như ở các nước khác trên thế giới, người Hmông đều cho là thuộc cùng một họ, đều sinh ra từ một ông

tổ chung, đều là anh em với nhau và vì vậy phải có trách nhiệm giúp đỡ và bảo vệ lẫn nhau. Đặc điểm cố kết dòng họ mang tính “xuyên quốc gia” của người Hmông có những mặt tích cực, nhưng cũng có những ảnh hưởng không mong muốn tới sự phát triển kinh tế - xã hội, văn hoá và đảm bảo ổn định chính trị xã hội, an ninh, quốc phòng ở vùng dân tộc, miền núi, đặc biệt là vùng biên giới.

Trong xã hội truyền thống cũng như hiện nay, dòng họ của người Hmông có vai trò chi phối liên quan đến toàn bộ tổ chức kinh tế - xã hội của tộc người này, được thể hiện qua các kiêng kỵ trong nghi lễ gia đình, đặc biệt là qua các hình thức thờ cúng (ma nhà, ma buồng, ma bép...), và những nghi lễ chung của dòng họ như lễ ma bò (*nhu đă*), lễ cúng dòng họ (*shâu su, taxi su, coz đă*), lễ đuổi tà ma (*lử su, lử tau*),... Thông qua các hoạt động này, nhất là nghi lễ dòng họ và các hình thức thờ cúng của các gia đình thành viên là chất keo bền vững tạo nên sự cố kết chặt chẽ, bền lâu trong quan hệ dòng họ, thể hiện vai trò và vị trí của dòng họ không chỉ đối với các gia đình thành viên mà còn đối với cả cộng đồng.

Cho đến nay, dòng họ của người Hmông đã được nhiều nhà nghiên cứu đề cập đến ở phạm vi rộng. Tuy nhiên, nghiên cứu kỹ ở từng nhóm Hmông tại một địa bàn cụ thể còn ít được đề cập, nhất là nhóm Hmông Trắng ở tỉnh Sơn La. Chính vì lẽ đó, chúng tôi chọn đề tài “*Dòng họ của người Hmông Trắng tỉnh Sơn La*” làm luận án tiến sĩ chuyên ngành Nhân học văn hóa. Sở dĩ như vậy là do, chúng tôi nhận thấy dòng họ đóng vai trò cốt lõi trong xã hội người Hmông. Nghiên cứu dòng họ của người Hmông Trắng sẽ giúp chúng ta hiểu biết đầy đủ, sâu sắc hơn về tộc người này, giúp các nhà hoạch định chính sách và các nhà quản lý tham khảo để tổ chức ổn định dân cư, phát triển kinh tế và quản lý xã hội, góp phần bảo tồn và phát huy các giá trị của dòng họ trong xây dựng nông thôn mới hiện nay, đồng thời hạn chế các thế lực thù địch trong và ngoài nước lợi dụng dòng họ của người Hmông vào mục đích gây mất ổn định chính trị xã hội, thậm chí chống phá đất

nước ta, đặc biệt tại các địa bàn vùng biên giới Việt - Lào, nơi đã bùng phát và hiện vẫn đang tiềm ẩn nhiều yếu tố bất ổn .

2. Mục tiêu nghiên cứu

- Làm rõ các đặc điểm dòng họ của người Hmông Trắng ở Sơn La trước đây và hiện nay.

- Làm rõ các mối quan hệ và vai trò của dòng họ trong đời sống cộng đồng người Hmông Trắng ở Sơn La.

- Đề xuất các giá trị tích cực của dòng họ cho việc bảo tồn và phát huy nhằm phục vụ công cuộc xây dựng nông thôn mới hiện nay của Đảng và Nhà nước ta trong cộng đồng người Hmông Trắng ở Sơn La.

3. Đối tượng, phạm vi và địa bàn nghiên cứu

3.1. Đối tượng nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu chính là dòng họ của người Hmông Trắng tại các điểm nghiên cứu thuộc huyện Thuận Châu, tỉnh Sơn La. Trong đó đi sâu nghiên cứu về các đặc trưng và vai trò của dòng họ trong đời sống tộc người của nhóm Hmông Trắng.

3.2. Phạm vi nghiên cứu

Luận án nghiên cứu các vấn đề đến dòng họ của người Hmông Trắng trong sự so sánh với dòng họ của tộc người Hmông ở tỉnh Sơn La, Hòa Bình, Điện Biên, Lai Châu và một số địa phương khác.

3.3. Địa bàn nghiên cứu

Địa bàn nghiên cứu chính là xã Phông Lái, huyện Thuận Châu, tỉnh Sơn La, nơi có đông người Hmông Trắng sinh sống tập trung nhất của tỉnh.

4. Đóng góp của luận án

Luận án là chuyên khảo đầu tiên nghiên cứu một cách có hệ thống về dòng họ của người Hmông Trắng ở tỉnh Sơn La trong truyền thống và những biến đổi

hiện nay. Kết quả nghiên cứu sẽ giúp cho việc so sánh sự tương đồng và khác biệt giữa các dòng họ của người Hmông Trắng ở Sơn La với các nhóm Hmông ở những địa điểm khác.

Qua nghiên cứu về dòng họ của người Hmông Trắng, luận án cung cấp những tư liệu khoa học, góp phần làm rõ các đặc trưng cơ bản nhất của thiết chế dòng họ và các mối quan hệ, đồng thời phân tích những vai trò của dòng họ trong đời sống tộc người Hmông.

Kết quả nghiên cứu góp phần quan trọng trong việc giữ gìn và phát huy các giá trị tốt đẹp của dòng họ người Hmông đến với phát triển kinh tế - xã hội, quản lý tốt các vấn đề xã hội và góp phần xây dựng nông thôn mới hiện nay ở vùng đồng bào Hmông.

5. Nguồn tư liệu của luận án

Nguồn tư liệu của luận án chủ yếu do tác giả thu thập tại địa bàn nghiên cứu từ năm 1998 đến nay. Bên cạnh đó, cũng kế thừa nguồn tài liệu đã được công bố của các nhà nghiên cứu trong và ngoài nước, các đề tài nghiên cứu khoa học, về dòng họ; các số liệu, báo cáo của Trung ương và địa phương về người Hmông liên quan đến nội dung đề tài.

6. Bố cục của luận án

Ngoài phần Mở đầu, Kết luận, Tài liệu tham khảo và Phụ lục, Luận án gồm 3 chương:

Chương 1: Tổng quan tình hình nghiên cứu, cơ sở lý thuyết, phương pháp và địa bàn nghiên cứu

Chương 2: Các đặc trưng và quan hệ dòng họ của người Hmông

Chương 3: Kết quả và bàn luận